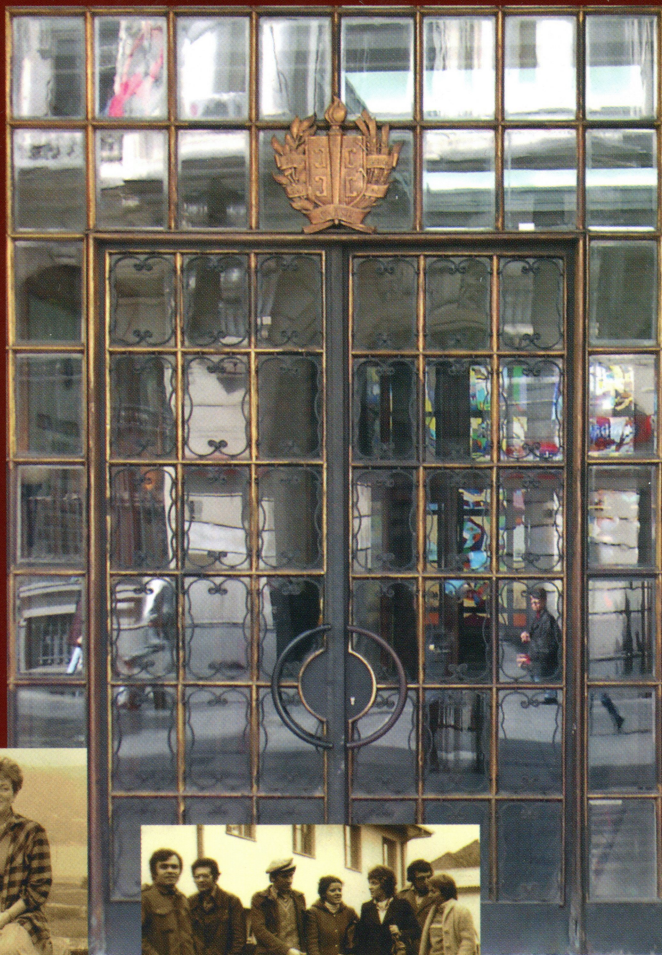

Слике културе некад и сад

60 година

Етнографског
института САНУ

Зборник 24

Слике културе некад и сад

ISBN 978-86-7587-045-6

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

Collection of Papers, Volume 24

Images of Culture Then and Now

Editor:
Zorica Divac

Editor in chief:
Dragana Radojičić

Editorial board:
Gojko Subotić, Radost Ivanova, Milica Bakić-Hayden, Marina Martinova,
Natalija Puškareva, Elena Uzeneva, Eleftherios Alexakis, Peter Slavkovsky,
Sofija Miloradović, Bojan Žikić, Jelena Čvorović,
Mladena Prelić, Ljiljana Gavrilović

Secretary:
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Dimitrije Stefanović and associate member of the SASA Vojislav Stanovčić, at meeting of the Department of Social Sciences SASA, on November, 2008.

BELGRADE 2008

ISBN 978-86-7587-045-6

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

Зборник 24

Слике културе некад и сад

Уредник:

Зорица Дивац

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Радост Иванова, Милица Бакић-Хејден, Марина Мартинова,
Наталија Пушкарева, Елена Узенева, Елефтериос Алексакис, Петер Славковски,
Софија Милорадовић, Бојан Жикић, Јелена Чворовић, Младена Прелић,
Љиљана Гавриловић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној новембра 2008. године на основу реферата академика Димитрија
Стефановића и дописног члана САНУ Војислава Становчића

БЕОГРАД 2008

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@sanu.ac.rs
www.etno-institut.co.rs

Рецензенти:
академик Димитрије Стефановић
дописни члан САНУ Војислав Становчић
др Биљана Сикимић

Лектор:
Софија Милорадовић
Лада Стевановић

Превод:
Јелена Чворовић

Коректор:
Марија Ђокић

Штампа:
Академска издања
Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије

Део радова у овом Гласнику резултат је рада на пројектима:
Србија између традиционализма и модернизације – етнолошка и антрополошка
проучавања културних процеса (бр. 147020), *Антрополошко испитивање комуникације у*
савременој Србији (бр. 147021) и *Етницитет: Савремени процеси у Србији, суседним*
земљама и дијаспори (бр. 147023), које је у целини финансирало МНТР РС.

Садржај Summary

<i>Младена Прелић</i> , Првих шездесет година Етнографског института САНУ (1947-2007): Осврт на пређени пут	9
<i>Mladena Prelić</i> , The First Sixty Years of the Institute of Ethnography SASA: A Review of the Road Traveled (1947-2007)	25
<i>Радост Иванова</i> , Бугарско-српска научна сарадња у домену етнологије	27
<i>Radost Ivanova</i> , The Bulgarian-Serbian Scientific Cooperation in the Domain of Ethnology	33
<i>Марина Мартинова</i> , У сарадњи са Етнографским институтом САНУ. Балканолошка истраживања у Институту за етнологију и антропологију Руске академије наука	35
<i>Marina Martinova</i> , Cooperation with the Institute of Ethnography SASA. The Balkans Studies: a Project of the Institute of Ethnology and Anthropology Russian Academy of Sciences	43
<i>Јелена Тошић</i> , Култура и људска права: поставка и трансформација једне антрополошке теме	45
<i>Jelena Tošić</i> , Culture and Human Rights: Framing and Transforming an Anthropological Issue	56
<i>Gabriela Kiliánová</i> , Culture as Difference: Ethnological Studies on Identity	57
<i>Габриела Килианова</i> , Култура као различитост: етнологске студије идентитета	64
<i>Ingrid Slavec Gradišnik</i> , Институције и продукција етнологског знања	65
<i>Ingrid Slavec Gradišnik</i> , Institutions and the Production of Knowledge in Ethnology	78
<i>Биљана Сикимић</i> , Етнолингвистички теренски рад: концептуализација ризика	81
<i>Biljana Sikimić</i> , Ethnolinguistic Field Work: Conceptualizing Risk	93
<i>Ивица Тодоровић</i> , Јединствени систем елемената културе	95
<i>Ivica Todorović</i> , Unique System of Cultural Elements	109
<i>Драгана Радојичић</i> , Руси у Боки Которској – миграције без граница	111
<i>Dragana Radojičić</i> , The Russians in the Boka Kotorska Bay – Migrations without Borders	123

<i>Гордана Благојевић</i> , Етнички стереотипи у Србији: Срби виђени очима савремених Грка	125
<i>Gordana Blagojević</i> , Ethnic Stereotypes: How the Contemporary Greeks See the Serbs	131
<i>Мирјана Павловић</i> , Транзиција и обичајни живот Срба у Тимишвару	133
<i>Mirjana Pavlović</i> , Transition and Customary Life of the Serbs in Timisoara	141
<i>Душан Дрљача</i> , Етничка микро-заједница и народносно опредељење: Вислани у Остојићеву (Банат)	143
<i>Dušan Drljača</i> , An Ethnic Group and National Determination: Vislans in Ostojićevo (Banat)	154
<i>Александар Крел</i> , Улога удружења „Герхард“ у ревитализацији етничког идентитета сомборских Немаца	155
<i>Aleksandar Krel</i> , The Role of the “Gerhard” Association: a Revitalization of the Ethnic Identity of Sombor’ Germans	168
<i>Десанка Николић</i> , Стереотипије становника микрорегија северозападне Србије у постмиграционом периоду	169
<i>Desanka Nikolić</i> , The Stereotypes of the Population in the Northwestern Part of Serbia in the Post-Migratory Period	178
<i>Сања Златановић</i> , Летница: слика превазилажења религијских граница и њени остаци	179
<i>Sanja Zlatanović</i> , Letnica: Crossing Religious Boundaries	191
<i>Лада Стевановић</i> , Антика око нас	193
<i>Lada Stevanović</i> , Antiquity Around Us	204
<i>Милош Матић</i> , Празно село: Нове економске могућности или таворење у граду	205
<i>Miloš Matić</i> , An Abandoned Village: New Economic Possibilities or Languishing in Cites	221
<i>Софија Милорадовић</i> , Једно могуће читање Петријиног венца или књижевно дело као етнодијалекатски текст	223
<i>Sofija Miloradović</i> , An Interpretation of the Novel Petrija’s Venac: Literary Work as an Ethno-Dialectic Text	236

<i>Марко Стојановић</i> , Гласник Етнографског музеја vs Гласник Етнографског института	237
<i>Marko Stojanović</i> , GEM vs GEI SASA	255
<i>Милина Ивановић-Баришић</i> , Време празника	257
<i>Milina Ivanović-Barišić</i> , Holiday Time	268
<i>Живка Ромелић</i> , Црква која је одлетела	269
<i>Živka Romelić</i> , The Flown-Away Church	274
<i>Ивана Јовановић</i> , Могућности примене релационог маркетинга у музејима	275
<i>Ivana Jovanović</i> , An Application of Relationship Marketing in Museums	288

О јединственом систему елемената културе

Илустративни пресек са нагласком на закључцима произашлим из српске грађе*

У студији се – у виду једне врсте мисаоног експеримента – разматра проблематика (ре)конструкције *јединственог система елемената културе*, по узору на (превасходно левистросовску) идеју о реалној могућности издвајања објективно постојећег, универзалног културног система – аналогно моделима констатованим од стране природних наука. Другим речима, на овом месту, првенствено полазећи од раније презентоване српске грађе, разматрамо степен изводљивости замисли о издвајању културних *категорија*, тј. елемената који се налазе у основи феномена културе. Сам процес реконструкције подразумева стављање посебног нагласка на садржаје уочене унутар различитих митско-ритуалних комплекса. Ови обрасци се могу упоредити са језичким, логичким и другим културним моделима, који поседују сродне структурне карактеристике.

Општи концепт.

Почетни путокази. На први поглед,¹ конкретизација напора усмере-

Кључне речи:

јединствени систем, култура, (ре)конструкција, базичне категорије, митско-ритуални комплекси, сродни структурни обрасци, српска грађа

* Овај текст је резултат пројекта бр. 147020 „Србија између традиционализма и модернизације – етнолошка и антрополошка проучавања културних процеса“, који у целости финансира МНТР РС.

¹ На самом почетку наглашавамо да овај рад, с обзиром на ограниченост простора, представља кратак извод из монографије (која ће бити објављена у Посебним издањима Етнографског института САНУ), односно сажетак сажетак наших истраживања, и његов циљ је, пре свега, *оквирно упознавање* научне јавности са основним смерницама везаним за разматрање проблематике наведене у апстракту. Такође, важно је нагласити да су сва наша настојања, изнесена у раду, конципирана у складу са приоритетима ауторског приступа, који формулише једну врсту *структурологије* као специфичне етнолошко-антрополошке дисциплине (по нашем мишљењу, свакако легитимне и изузетно подстицајне и потребне), усмерене на издвајање и сагледавање хомологних структурних образаца који се јављају унутар различитих, превасходно културних феномена. *Српска грађа* – наведена у поднаслову рада – односи се на садржаје (на које често упућујемо у тексту) презентоване у

них ка издвајању јединственог система елемената културе делује као узалудан и неостварив задатак, с обзиром на разноликост и мноштво појава које улазе у оквире феномена културе.² Међутим, током претходних истраживања уочени су многобројни путокази значајни за дефинисање праваца остваривања овог циља; на основу њих непосредно можемо говорити о индицијама које упућују на егзистенцију јединственог (и уочљивог) културног система. Сада већ *класична* истраживања и закључци В. Пропа, К. Леви-Строса, К. Г. Јунга, Б. Малиновског, А. Ван Генепа, пре свих, а затим и Р. Барта, М. Елијадеа, Е. Лича, В. Н. Топорова, Н. И. Толстоја и других упућују нас непосредно ка решењима овог сложеног проблема. Заједно са другим комплементарним сазнањима и новијим открићима, непосредно предочавање основних аспеката културе у радовима Малиновског, Пропова минуциозна анализа бајке и с њом повезане иницијације, уз издвајање основних градивних јединица бајке/мита, Јунгово разоткривање феномена и структуре архетипова, Леви-Стросова „структуралистичка револуција“, Ван Генепова реконструкција обреда прелаза и општег ритуалног контекста, Елијадеова свестрана и дубинска проучавања најзначајнијих митских система и религијских идеја итд.,³ као и многе друге мултидисциплинарне синтезе, допринели су формулисању идеје о могућности конкретизованог (ре)конструисања јединственог система образаца, који се налази иза манифестне разноликости феномена културе. Ово нам омогућава директно постављање питања везаних за поље квалитативне класификације и (ре)конструкције основних елемената културе, што је идеја која је већ формулисана (али више као начелни проблем) у контексту Леви-Стросових истраживања и конотација одговарајућег, „леви-стросовског“ антрополошког приступа.⁴ На наведене радове и закључке надовезују се и

другим радовима; у широј студији/монографији ће ови садржаји бити знатно експлицитније представљени.

² О феномену културе у општем контексту видети, рецимо, у: *Spisi o kulturi (izbor tekstova sačinio Zoran Avramović)*, Београд, 2006; Edmund Lič, *Kultura i komunikacija*, XX vek, Београд 2002; Antonjina Klosovska, *Sociologija kulture*, Čigoja štampa, Београд 2001; Е. В. Соколов, *Културологија*, Просвета, Београд 2001; Сретен Петровић, *Култура и цивилизација*, Лела, Београд 1997. итд.

³ Бронислав Малиновски, *Магија, наука и религија*, Просвета, Београд 1971, в. пре свега: *Научна теорија културе*; Vladimir Prop, *Morfologija bajke*, Prosveta, Београд 1982; Исти, *Historijski korijeni bajke*, Svjetlost, Sarajevo 1990; Арнолд Ван Генеп, *Обреди прелаза*, Српска књижевна задруга, Београд 2005; Klod Levi Stros, *Strukturalna antropologija*, Stvarnost, Zagreb 1977; Карл Густав Јунг, *Човек и његови симболи*, Народна књига, Алфа, Београд 1996; Исти, *Psihološki tipovi*, Matica srpska, Београд 1977; Ролан Барт, *Књижевност, митологија, семиологија*, Нолит, Београд 1971; Žan Luj Kalve, *Rolan Bart*, BIGZ, Београд 1996; Е. Lič, *Klod Levi Stros*, Prosveta, Београд 1982; V. N. Toporov, *Drvo sveta*, Savremenik 9-10, 1986; Никита Иљич Толстој, *Језик словенске културе*, Просвета, Ниш 1995; Мирча Елијаде, *Свето и профано*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад 2003. итд.

⁴ В. у: Zagorka Golubović, *Antropološki portreti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Београд, 1991 185. У сродном контексту – поменимо илустрације ради – чак и кување бива посматрано као „универзално средство којим се Природа преображава у Културу, док се категорије кувања у свако доба необично подесно могу користити као симболи друштвене

наша интересовања и истраживања, заснована превасходно на уочавању особених структурних карактеристика базичних образаца најзначајнијих феномена српске традиционалне духовне културе, али превасходно на разматрању језичко-логичких образаца који се уочавају у српском језику, односно – њихових структурних аналогија са другим културним (и природним) системима. У вези с овим, треба нагласити и да је у претходним студијама уобличена теоријска концепција о манифестовању јединственог комплекса образаца – дефинисаног као *обрасци универзалне структуре мишљења* – у културним појавама, са нагласком на ритуалима и митовима.

Иницијални обрасци. У наведеном смислу, за нас је од посебног практичног значаја реална подлога, тј. објективна могућност издвајања тзв. *примарног језичко-логичког модела*, који је реконструисан на основу системске целине састављене од основних заменица и прилога српског језика. Ова структурна матрица базира се на иницијалном формалном обрасцу, који бисмо могли формулисати као *модел 19/17* тј. $9/8+(1)+9/8$ (*структурни модел 1*).⁵ Од кључног значаја је да се овај образац примећује унутар различитих (културних и природних) феномена – што сведочи о његовој специфичној свеприсутности, односно – о његовој реалности и универзалности; на пример, он се може свести и на модел четири четворства, у великој мери подударан са Јунговом представом структуре Јаства/Сопства.⁶ Из поменути примарне структурне основе (у контексту нашег приступа и одговарајућих резултата) произилази конструкција хипотетичне макросистемске матрице, која у себи потенцијално обједињује спектар феномена из области како културе, тако и природе, представљајући глобални модел.

До овог глобалног модела долазимо следећи претпоставку – формулисану на основу неколико веома упадљивих и блиских аналогија – да се и други базични културни модели могу свести на наведени (универзално распрострањени) структурни образац. Руководећи се овом хипотезом, непосредну аналогију структуре *примарног језичко-логичког модела* (иницијални културни контекст) проналазимо, рецимо, у *примарном митском* и *примарном ритуалном моделу* (ужи културни контекст), у блиској вези са структуром архетипова. Ово се може додатно конкретизовати на примеру српске бајке и конкретних обреда (крстоноше), као и других појава из оквира српске традиције (рецимо – на примеру структуре базичних ентитета српске народне митологије, или базичних формула етномедицинских ритуала).⁷

диференцијације“, а исто тако, на пример, због својих класификацијско-структурних могућности – „тотемске врсте су пре 'добре за мишљење' (...) неголи што су 'добре за јело' “ итд. (Е. Лиџ, *Klod Levi Stros*, 41).

⁵ В. структурне представе у: Ивица Тодоровић, *Ритуал ума*, Посебна издања Етнографског института САНУ 53, Београд 2005, 419-425.

⁶ В. у: Marej Stajn, *Jungova mapa duše*, Laguna, Београд 2007, 215; в. и: стр. 183, 185, 186.

⁷ И. Тодоровић, *Ритуал ума*; исти, *Митска истина Срба*, Звоник, Београд 2005; исти, *Прилог реконструкцији базичног митолошког кода српске народне религије – Митска бића*

Према томе, полазећи од српске грађе (основне заменице и прилози српског језика, српска бајка и обреди, народна митологија итд.) – уз консултовање закључака класика етнологије/антропологије – долазимо у ситуацију да непосредно конкретизујемо хипотезу о јединственом систему елемената културе.

Протокултурни систем и глобални конструкцијски оквир. Приликом конструисања глобалног културног оквира, осим модела који у ужем појмовном смислу одређују културу, морамо узети у обзир и оне аспекте опште стварности који непосредно омогућавају егзистенцију и функционисање културних система, појава и категорија. Овде се мисли на елементе из домена психологије, али пре свега на логичке и језичке категорије, које – насупрот базичним културним матрицама у ужем смислу (*ужекултурни оквир*) – можемо посматрати као делове *базичног протокултурног система*. На овај начин – узимајући у обзир ужи културни, психолошки и језичко-логички контекст – сажимамо целокупну културну стварност (насупротив, али и аналогно природној стварности), као јединствени систем потенцијално сачињен од органски повезаних делова.

Треба нагласити да разматрани, у овом раду конципирани модел *јединственог система елемената културе* представља, пре свега, експериментални модел – у смислу радног пресека до сада спроведених истраживања, настао на бази утемељених базичних модела *примарне структуре мишљења* (проширени *примарни језичко-логички модел*), који су, можемо рећи, као универзално присутни образац доказиви на такав начин да их је изузетно тешко доводити у питање.⁸ С друге стране, целокупни концепт је прилично сложен (базирајући се на још сложенијим моделима стварности) и немогуће га је као глобалну целину до краја разложити и класификовати, а да то буде изложено на начин који презентује систем као у потпуности доказив и неоповргљив. Конкретна и ближа објашњења, заједно са непосредним представама свих наведених структурних модела, услед ограничености простора, биће изнесена у знатно опширнијој студији, односно монографији. Из поменутих, објективних разлога, на овом месту предочавамо, пре свега, назнаке и опште контуре.

Основни структурни модели

Додатни путокази за непосредну реконструкцију. Дакле, како након претходних опсервација прећи на следећи степен и учинити остварљивом непосредну реконструкцију периодног система елемената културе, тј. како додатно конкретизовати овај теоријски концепт? Пре свега, мора се поћи од

Тамнаве, Гласник Етнографског института САНУ ЛП, Београд 2004; исти, *Слично и супротно – прилог проучавању комуникацијске структуре магијског мишљења у народној медицини*, Етнокултуролошки зборник XI, Сврљиг 2006-2007.

⁸ Уп. поглавље VIII у: И. Тодоровић, *Ритуал ума*; в. поглавље VII.2 у: исти, *Митска истина Срба*.

образаца уочених унутар феномена из области културе, који се могу издвојити у виду јасно одређене/разграничене матрице и до којих стижемо на прецизан начин.

У наведеном контексту, на првом месту – као што смо навели – треба издвојити поменути *примарни језичко-логички модел*, до којег долазимо на објективан и готово математички прецизан начин, на основу специфичних (можемо рећи и „базичних“) заменица и прилога српског језика, који образују јединствену структуру (*структурни модел 1*). Исто тако, досадашње анализе феномена бајке упутиле су нас на прецизно издвајање логички повезаних, унутрашњих структурних матрица на којима се заснива целокупни митско-бајковни феномен. Ово се преваходно односи на логично повезивање матрице Јунгових архетипова (односно, структуре базичних архетипова, до које се долази у резултату јунговског приступа и истраживања) и основних ликова бајке (до којих допире Пропова анализа).⁹ (Уосталом, „одавно је уочено да се сижее, мотиви, песничке слике и симболи често понављају у фолклору и књижевности и што је старије или архаичније то усмено стваралаштво, тиме је понављање чешће“.¹⁰) Наведена веза је јасна и доследна, упућујући нас на јединствену, дуалну, комплементарним подсистемским релацијама уобличену и повезану, структурну матрицу архетипског утемељења (*архетипска матрица; структурни модел 4*).¹¹

На сличан начин, унутар (и уз помоћ) феномена бајке разазнајемо и друге структурне матрице, од којих нас једна упућује на базичне митске релације (поменута *бајковна/прва митска матрица*, којој је комплементарна *класична/друга митска матрица*, типична за религијске системе и митове у ужем смислу речи; *структурни модел 5*), док нас друга упућује на базичну иницијацијску схему која се разазнаје међу Поповим *функцијама* – као основним јединицама бајке (*архетипској матрици комплементарна иницијацијска/индивидуацијска матрица; структурни модел 6*) – и која истовремено упућује и на јунговску структуру архетипског процеса

⁹ В. поглавље *Опита одређења феномена иницијације у бајковном контексту* у: И. Тодоровић, *Иницијацијска структура и значење српске бајке – етнолошки контекст*, Dialoguri interculturale. 50 de ani de slavistica timisoreana, Timișoara 2007. О главним ликовима бајке в. у: V. Proor, *Morfologija bajke*, 86-90. В. дела К. Г. Јунга и његових следбеника, посвећена архетиповима и класификаторном издвајању основних архетипова и архетипских представа; в. рецимо Жарко Требјешанин, *Предговор*, 5-22, у: К. Г. Јунг, *Архетипови и колективно несвесно*, Просвета, Београд 2006.

¹⁰ Елезар М. Мелетински, *Аналитичка психологија и проблем порекла архетипских сижеа*, Летопис Матице српске, год. 171, књ. 455, св. 1, Нови Сад, јануар 1995, 89.

¹¹ У датом контексту, ова матрица се, дакле, своди на органски повезану целину, састављену од следећих елемената: јунак/его 1, пошљалац/его 2, чаробни помоћник/сопство 1, чаробни даривалац/сопство 2, тражена жена/анима, тражени муж/анимус, чаробни помоћник/сенка, лажни јунак/персона; уп. са напоменом 9. А када је реч о предоченом упућивању на различите *структурне моделе* (посебно значајне за наш приступ) и њиховом нумеричком означавању – в. напомене 16 и 17.

индивидуације/сазревања.¹² Заједно, ове структурне моделе (у контексту нашег приступа) сагледавамо управо као комплементарне/повезане елементе у оквиру јединственог система који сажима суштинске комплексе духовне културе, односно – комплексе веровања и митско-религијских идеја (*структурни модел 7*). Исто тако, на основу резултата Ван Генепових размишљања и истраживања, (ре)конструираемо тзв. *примарну ритуалну матрицу* и *прелазну ритуалну матрицу* (комплементарне у односу на претходно наведене митске матрице), које издвајају базичне елементе значењски осмишљеног, стандардизованог и сакрализованог понашања (*структурни модел 8*).¹³

Следећи назнаке познатих/реконструисаних модела формално сродног типа (почев од иницијалног *примарног језичко-логичког модела*), долазимо до логичне – са системског становишта – претпоставке, тј. спознаје, да свака од (ре)конструисаних/претпостављених базичних категорија, кроз интеракцијски дуалитет (повезивање са другом, семантички-формално комплементарном матрицом) који се базично испољава кроз наведени релациони оквир/систем (9+8/9+1+9), потенцијално формира произилазећи усложњени модел са карактеристикама општег система (структурни образац: 19-81(64)-17). Овај унутрашњи/усложњени структурни модел условљава повећање семантичке комплексности, тј. стварање нових елемената, и он се потенцијално уочава у свим системима укљученим у универзални модел (а у вези са њиховом општом системском организацијом која, следећи дотичну логику, такође подлеже истим законитостима и формира аналогни макросистемски образац), па га можемо дефинисати и одредницом *општи формални парадигматски модел* (*структурни модел 12*; в. шематску представу 3).

Универзални образац и посебни, категоријални културни системи. Претходно спроведеним истраживањима – са циљем да пронађемо (заједнички) образац који се налази у основи феномена културе – покренут је сложен логичко-методолошки аналитички ланац, који потврђује поменути деветнаесточлани/седамнаесточлани (9+1+9/9+8) модел као универзалан, аналогно структурној основи наведеног *примарног језичко-логичког модела*. Ово је, у предоченом контексту, управо базични формални модел.

С друге стране, предложени формални модел можемо означити и синтагмом *елементарни културни модел*, с обзиром на то да он претендује да представи основне културне обрасце у оквиру одговарајућих сажетих

---

¹² Видети основне функције у: V. Проп, *Morfologija bajke*, 33-71. Ове функције је могуће свести на јединствену структурну матрицу, састављену од органски повезаних елемената који непосредно упућују на индивидуацијско-иницијацијски контекст (усамљивање/удаљавање, одлазак, недостатак/установљавање недостатка, стицање чаробног средства, борба, преображавање, повратак, венчање/спајање).

¹³ А. Ван Генеп, *Обреди прелаза*, 5-18. Иначе, претходно наведени *структурни модели* (4-8) обједињени су у оквиру базичне системске представе духовне културе (в. шематску представу 2).

структурних матрица, састављених од органски повезаних и плански уклопљених (системских) елемената. Полазећи од овог елементарног модела, а узимајући у обзир сва позната сазнања (од којих су нека претходно предочена), у откривању крајњег резултата трагамо за најприхватљивијим хипотетичким општим моделом, који поседује специфичну хармонијско-симетријску уређеност и унутарсистемску органску повезаност. Један од овако уобличених, потенцијално објективних модела могао би да буде и финални систем (*општи културни систем/примарни културни системски контекст*), који се састоји од девет базичних подсистема, док се – с друге стране – његов, комплементарни парасистем (*логички протокултурни систем*) у овом радном моделу састоји од два подсистема (*примарни језичко-логички модел/иницијални оквир* и *интелектуално-логички модел/фундаментални оквир*). До ових модела, који претендују на уобличавање јединственог системског оквира (*структурни модел 9*; в. шематску представу 1а), долазимо служећи се превасходно закључцима и искуствима из одређујућег контекста етнологије-антропологије, с једне стране, али и логике, лингвистике и психологије, с друге стране. Предочени јединствени/глобални културни систем показује аналогије и са другим макросистемима, уоченим у различитим феноменима стварности, што је такође показатељ могућности његове реалне системске утемељености.

Другим речима, дакле, општи изглед овог свеобухватног модела, на основу наших истраживања, сугерише нам, такође, и одређеним елементима назначена аналогија са другим (формално сличним и квалитативно комплементарним) моделима који сажето одређују општу стварност, тј. са периодним системом хемијских елемената и са општим генетским моделом,¹⁴ затим са општим логичким моделом категоричког силогизма, са моделима широко распрострањених мисаоних игара (шах, судоку, слагање мађарске коцке итд.), са стандардним тестовима интелигенције, као и са моделима који одређују структуру посебно значајних сакралних текстова, који суштински уобличавају глобалну колективну свест итд. Заједно, ови аналогни модели претендују на то да представљају непосредан путоказ ка сагледавању суштинских структура стварности – као примарног, свеобједињујућег система

¹⁴ Овакав приступ, оквирно посматрано, конкретизује и неке од суштинских основа/могућности структуралистичког, пре свега Леви-Стросовог погледа на смисао бављења науком. Тако Никола Милошевић, анализирајући дело К. Леви-Строса, закључује како „Строс заправо пројектује чак и у равни чулног сазнања свој идеал геометријског реда“, а „ова операција пројектовања, колико год изгледала смела, бледи пред једним још далеко обухватнијим, и радикалнијим Стросовим потезом. Откриће тзв. 'генетског кода' охрабрило је овог мислиоца и иначе склоног далекосежним уопштавањима да и самој природи припише ону исту геометријску логику по којој, наводно, функционише људски дух. Како каже Строс, природа 'није оклевала' када је пре више милијарди година, трагајући за моделом 'позајмљеним по принципу антиципације' изабрала 'модел за који ми везујемо имена Трубецкоја и Јакобсона'“ (Nikola Milošević, *Predgovor*, у: Klod Levi-Stros, *Mitologike I*, Prosveta, BIGZ, Beograd 1980, XLVI).

– и директно упућују на претпостављени/могући укупни изглед *јединственог система елемената културе*.

Служећи се овим датостима (*примарни језичко-логички модел* као објективни системски образац; уочавање аналогних образаца у бројним културним феноменима; детектовано присуство сродних структура – унутар различитих, јасно уобличених система – у природним и културним феноменима итд.), остварује се могућност одређеног конкретизованог трагања за периодним системом елемената културе, односно – могућност проналажења реално/објективно постојећих образаца (налик на периодни систем хемијских елемената) у феноменима из области културе. Било како било, на овом месту би се наше трагање морало предочити и кроз још конкретније, нужно сажете обрасце.

Радни модел општег културног система, као што је већ назначено, можемо сагледати и реконструисати кроз комплементарно јединство четири унутрашња, испреплетана подсистема (које произилази из дуалитета *базичног ужекултурног* и *базичног протокултурног система*; в. шематску представу 1б), а које прелиминарно формулишемо следећим синтагмама: *систем духовне културе*, *систем социјалне културе*, *психо-културни систем* и *логичко-психо-језички систем*. На пример, за одређење сфере духовне културе, која у огромној мери уобличава симболички аспект друштвене стварности, пресудна би била семантичка оса која повезује општу митску и ритуалну матрицу са базичним структурама архетипова (контекст колективне психе). Овај систем (в. шематску представу 2, која обједињује структурне моделе 4-8), дакле, бива релативно самосвојни део/подсистем глобалног културног система, чије смо основне контуре – односно прелиминарни нацрт – у најкраћим цртама већ назначили (*структурни модел 9*).

С друге стране, истраживања и закључци Бронислава Малиновског представљају јасан путоказ ка конструкцији другог аспекта базичног оквира културе у ужем смислу, односно – сфере социјалне културе. То се превасходно односи на његову класификацију принципа организованог понашања (*матрица базичних културних институција/организованог понашања*, на који се директно надовезује, односно – семантички је „пресликава“, *матрица базичних идентитета*), као и на моделе основних потреба и културних реакција, на основу којих можемо конструисати одговарајуће модификоване структурне матрице, тј. структурну *матрицу основних (људских) потреба* и *матрицу базичних културних одговора/категорија* (примарни антрополошки контекст/*протокултурна семантичка оса*). Дакле, основним потребама одговарају одређене културне реакције, при чему се и један и други контекст могу представити одговарајућим структурним матрицама, које се са другим/комплементарним матрицама потенцијално интеракцијски стапају у оквиру нових, произилазећих система, формирајући тиме целокупну културну стварност

(структурни модел 10).¹⁵ У исти системски културни оквир улази и *базична структура сродства* – до које долазимо сагледавањем семантичког атома сродничких релација и термина (отац/мајка, брат/сестра, син/ћерка, муж/жена) – као и с њом неизоставно повезана *матрица базичних друштвених/људских вредности*. До ове матрице стижемо на основу аналогија између најчешће издвајаних вредности (у људским друштвима) и базичних друштвених институција и идентитета ('*оса културне надрградње*').

На сличан начин, аналошки следећи уочене системе, тј. законитости, реконструишемо и трећу („централну“) сферу општег културног система (састављеног од следећих дуалних протосистема: *комуникација/значање, психо/личност*, одређење, тј. формирање појма (*процес*)/појмовне релације (*структура*), који се квалитативно надовезују на парасистемске, базичне логичке системе; *структурни модел 11*), а тиме и целокупни системски оквир.

Финално изношење непосредних подсистемских модела и одговарајућих шематских представа. Паралелно са претходним разматрањима, неопходно је изнети и непосредне (предложене) (ре)конструкције, тј. конкретне подсистемске моделе са појединачним елементима, као и њихове шематске представе. Међутим, у просторно ограниченом контексту није могуће инсистирати на довољно детаљним додатним објашњењима, тако да се морамо задржати само на најелементарнијем предочавању.¹⁶ С друге стране, од читаоца се очекује да – и без додатних појашњавања – оквирно сагледа квалитативну суштину структурних релација и одговарајућих процеса, који су у овом раду назначени упућивањем на више издвојених *структурних модела*, који пак указују на основне релационе системе, посебно илустративне примере и целински контекст. Због поменутог просторног ограничења, на овом месту износимо само четири структурне представе:

- 1а) општу представу јединственог културног система,
- 1б) општу представу његових базичних подсистема,
- 2) спецификовану представу духовне сфере општег културног система и

---

¹⁵ Б. Малиновски, *Магија, наука и религија*; в. пре свега табеларне/шематске представе на странама 308-310, 317-318, 326. Модификовањем ових представа долазимо до поменутих структурних матрица, које ћемо непосредно представити и образложити у најављеној монографији.

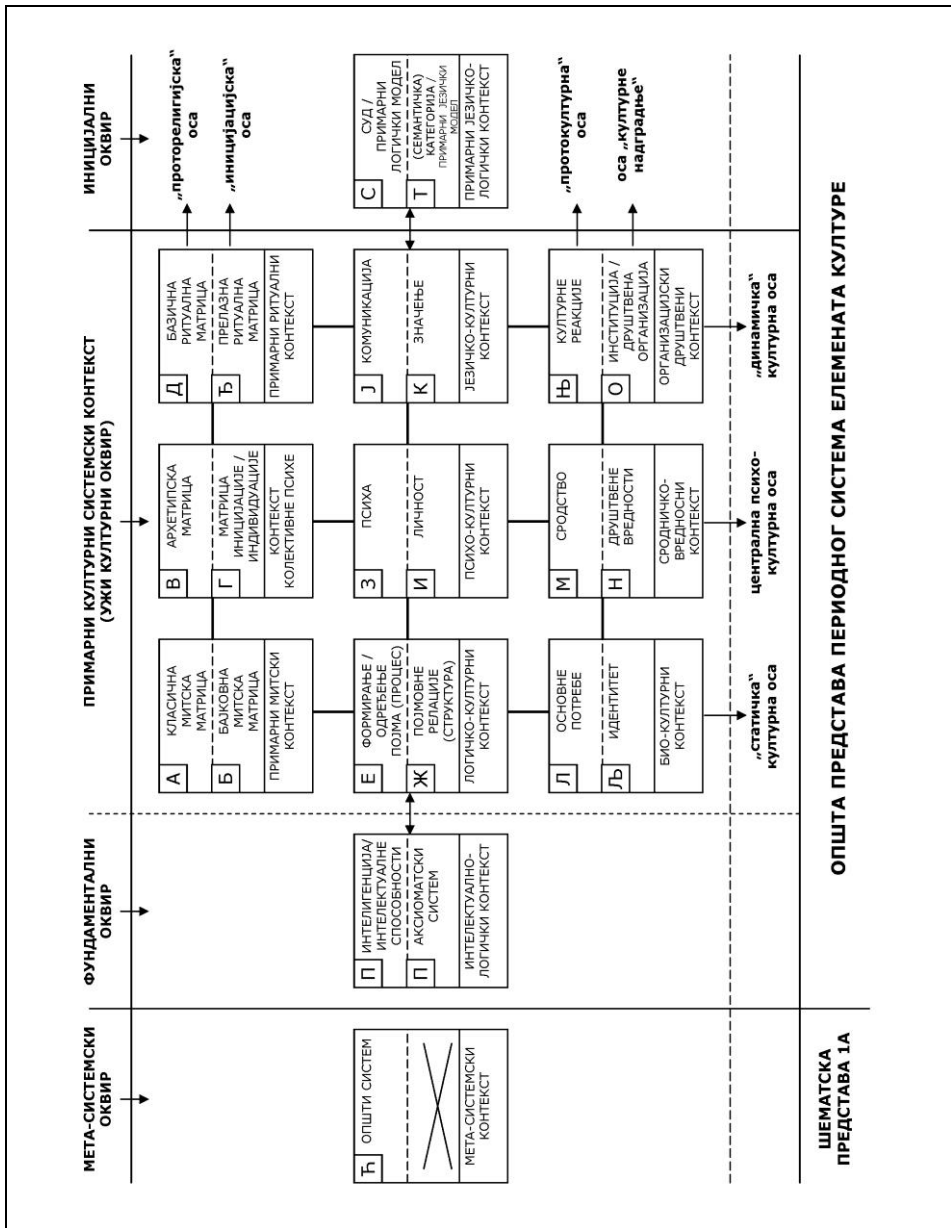
¹⁶ Све конкретизоване шематске представе биће изнесене у претходно више пута поменутој, знатно опширнијој студији посвећеној овој проблематици. Нумерички назначеним (1-18) *структурним моделима* – од којих су само неки (1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12) поменути у нашем илустративном пресеку – указује се на постојање конкретних контекста/модела, који на овом месту не могу бити представљени. „Недостајући“ *структурни модели* (2, 3; 13, 14, 15, 16, 17, 18) и шематске представе биће назначени и у краћем ауторовом раду, који допуњује овај илустративни пресек, под насловом *Проблематика реконструкције јединствене системске основе културних феномена – сажети осврт на истраживања и аналитичке могућности*; поменути рад ће се појавити у једном од наредних издања, тј. зборника Етнографског института САНУ.

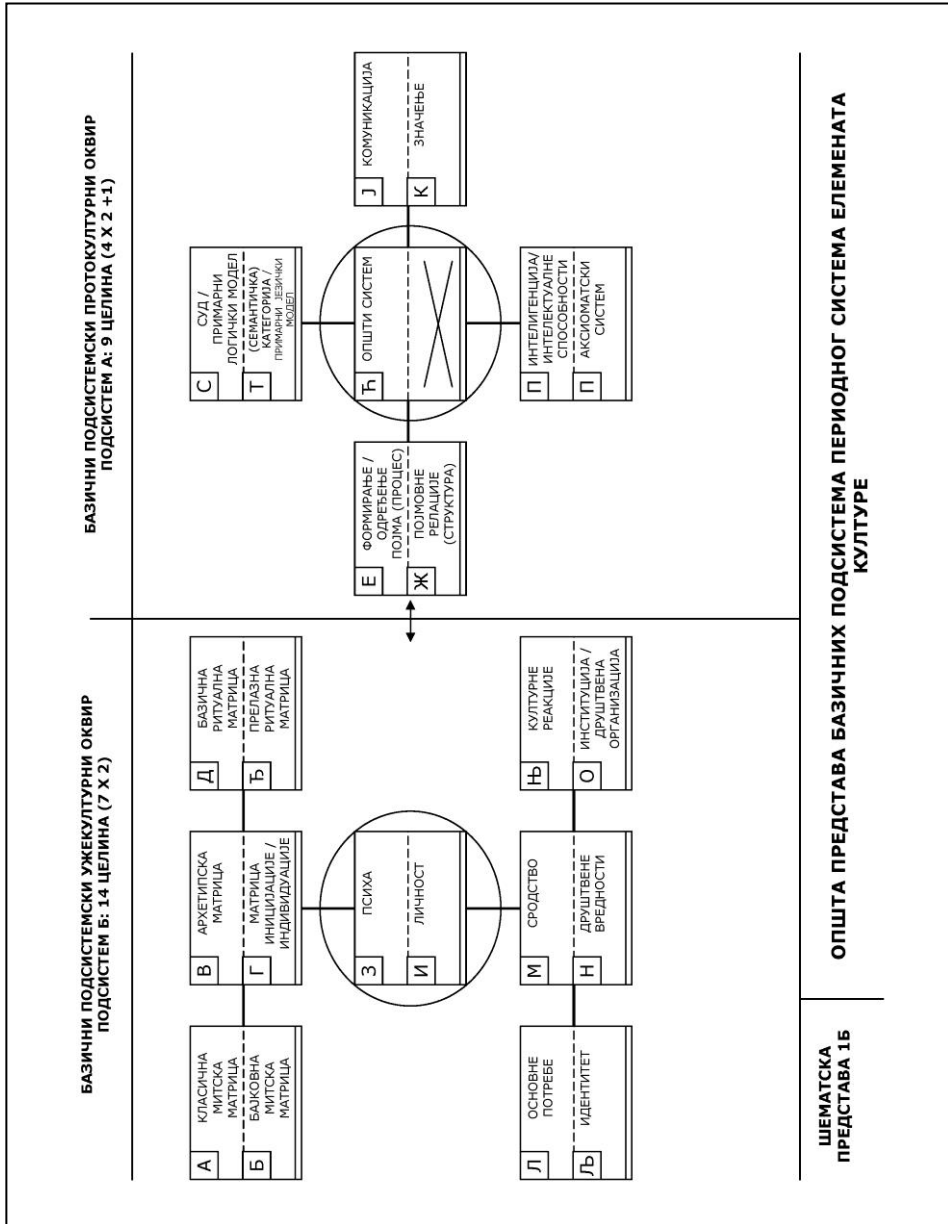
3) представу универзалне унутрашње системске динамике (в. наведене шематске представе).¹⁷

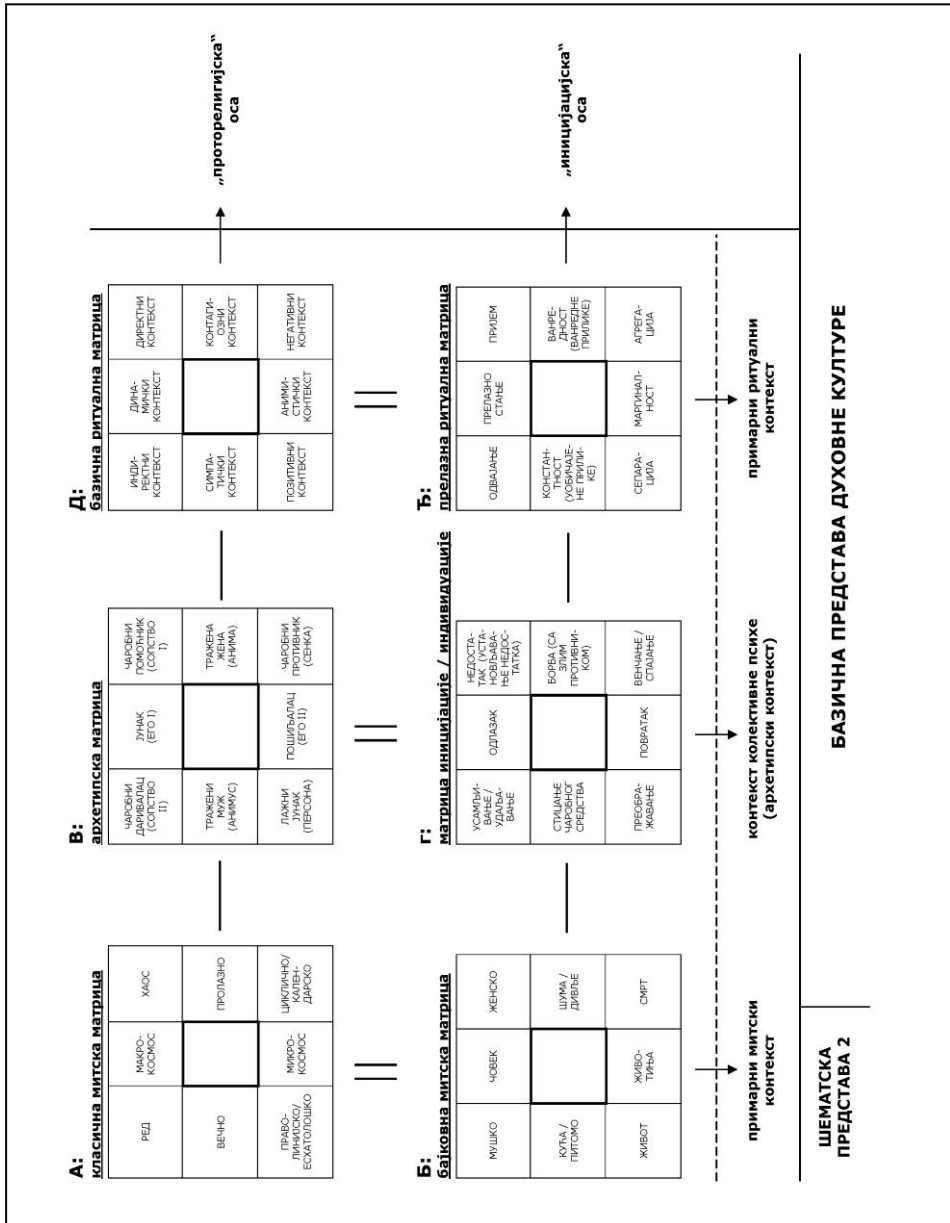
Такође – на самом крају – скрећемо пажњу и на чињеницу да су све одреднице, тј. термилошка решења (превасходно у вези са формулисањем елемената и аспеката предложеног *јединственог система елемената културе*), из практичних разлога формулисане крајње сажето, као и да добијају своје значење искључиво у контексту самог рада, невезано за њихову евентуалну употребу у другим текстовима и другим дисциплинарним или ауторским контекстима.

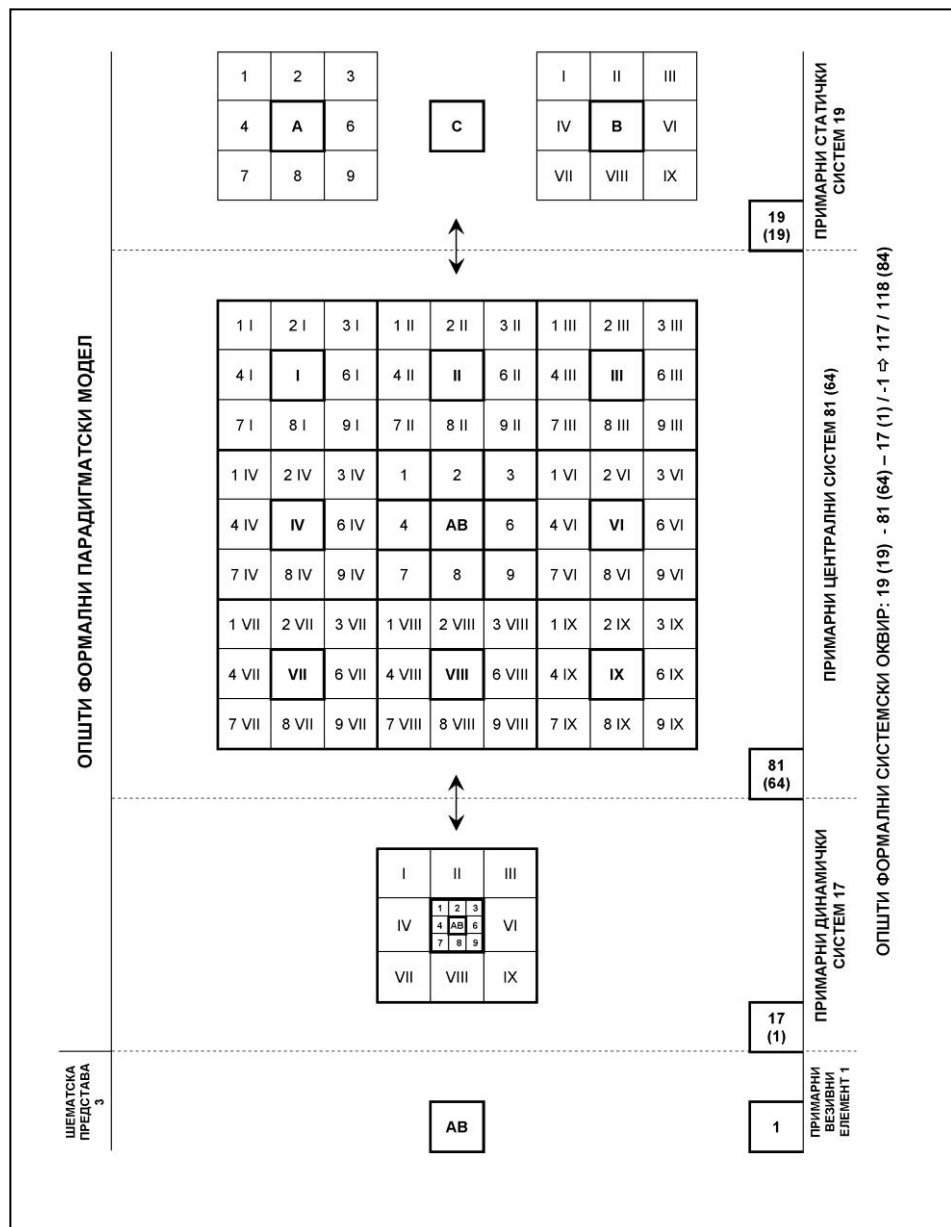
---

¹⁷ Изнесене представе контекстуално одговарају помињаним структурним моделима: 1) 9, 2) 4-5-6-7-8 и 3) 12. Осим наведених шема, подразумева се и увид читаоца у структурне представе које приказују *примарни језичко-логички модел/структурни модел 1* заједно са његовим варијантним изразима, а које су предочене у ранијим ауторовим радовима (в. напомене 5 и 8).

Ivica Todorović

Unique System of Cultural Elements

An Illustrative Review Emphasizing the Conclusions Drawn from Serbian Sources

The previous research has pointed out to an existence of a unique system of cultural elements. Worldwide, many scientists have contributed to the subject of universality in cultural structural forms, while for Serbian cultural area, I was able to form a hypothesis of primarily linguistic-logical system, based on particulars in Serbian grammar and its usage. This particular complex forms a basis for the unique system of cultural elements, illustrated by many examples from Serbian tradition (language structure, complex rituals, fairytales, mythology and so on).

Key words:

unique system,
culture,
(re)construction,
basic categories,
mythical-ritual
systems, related
structural patterns,
Serbian sources

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

001.32:[39:005.71(497.11)(082)
39(082)

СЛИКЕ културе некад и сад / [уредник
Зорица Дивац]. - Београд : Етнографски
институт САНУ, 2008 (Београд : Академска
издања). - 288 стр. : илустр. ; 24 см. -
(Зборник / Српска академија наука и уметности,
Етнографски институт, ISSN 0351-1499 ; 24)

На спор. насл. стр.: Images of Culture. -
Радови на срп., енгл. и словен. језику. -
Тираж 500. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија уз
поједине радове. - Summaries.

ISBN 978-86-7587-045-6

Српска академија наука и уметности
(Београд). Етнографски институт - Зборници
b) Етнологија - Зборници
COBISS.SR-ID 149454860